

Afrikanska kulturer – i Afrika, i världen, i Sverige

Lär- och lektionsmaterial för gymnasieskolan

Fall 6 – Tema: Ursprungsfolk (Urfolk) – Botswana och Sanfolk

**VÄRLDSKULTUR
MUSEERNA** **ETNOGRAFISKA**

Tema: Ursprungsfolk (Urfolk) – Botswana och Sanfolk

Instruktion: Arbeta i grupp. Dela upp uppgifterna och frågorna mellan er. Redovisa muntligt för resten av klassen under 5 till 10 minuter kring vad ni kommit fram till utifrån frågorna och uppgifterna nedan:

1. Basfakta om landet och folket

Använd valfri källa som internet eller forskningslitteratur på bibliotek för att få fram information om geografiskt läge, befolkning, huvudstad, politik/styre och språk.

2. Afrosvenskar som härstammar från fallets land/folk

Använd valfri källa för information om hur många svenskar som härstammar från fallets land/folk.

3. Vad berättar källorna om fallets tema?

A. Museiföremål som finns i utställningen Magasinet?

B. Övrigt föremål?

C. Bilder? Historisk bild från Världskulturmuseerna och nutida bild?

D. Texter? Vetenskaplig text från Världskulturmuseerna och nyhetsartikel?

E. Populärkulturellt inslag?

Tips! Använd dokumentets källor, kartor och bilder under er redovisning.

Svara på frågor som: Vad visar föremålen, hur har de använts och av vem/vilka?

Vad berättar och visar bilderna, texterna och de populärkulturella inslagen?

Fokusera på vad som är aktuellt idag kring fallets tema och på vilket sätt detta är det.

För vissa källor finns mer information än andra.

Fundera och spekulera om informationen är knapphändig.

Försök koppla samman källorna för att skapa en större förståelse.

Vad har de med varandra att göra? Hur hör de ihop?

Sammanfatta avslutningsvis vad ni kommit fram till och vad ni har lärt er!

A. Museiföremål som finns i utställningen Magasinet

Använd appen "Magasinet" som visar en digital version av utställningen Magasinet. Museiföremålet och tillhörande information hittas vid montervägg P.

<http://magasinet.etnografiskamuseet.se/>

B. Övrigt föremål

C. Bild – Historisk bild från Världskulturmuseerna

0241.0008

C. Bild - Nutida bild

D. Text – Vetenskaplig text från Världskulturmuseerna

“På naturens villkor”, bok producerad för projektet “Sverige och tredje världen” i samarbete med Etnografiska museet, 1990, utdrag från sid 31-48 av Wilhelm Östberg

Torkans land – bushfolket i södra Afrika

Wilhelm Östberg

Husen tycks så bräckliga. Det oändliga landskapet under en väldig himmel, och så några låga gräshyddor varsamt ordnade, tätt samman i en cirkel. Husens öppningar är vända inåt, i lä för vinden. Marken hålls ren från gräs för att man lätt ska kunna uppträcka ormar.

Hela tiden har människorna kontakt med varandra. Gräshyddorna ger nästan ingen avskildhet alls. Vilde man bo avskilt finns utrymme nog i Kalahari. Men man söker gemenskap (Draper 1973:302).

Bushfolket lever i små, oberoende grupper på ungefär 30 personer. Inom gruppen finns inte någon egentlig hierarki. Ledarna är äldre erfarna män och kvinnor, eller yngre män som visat sig särskilt kloka och skickliga. De kan inte tvinga sin vilja på andra. De kan bara föreslå och organisera, inte styra.

Varje grupp kontrollerar sitt eget område och andra grupper undviker att samla och jaga där. Under torkan delas gruppen upp i ännu mindre enheter, för att åter samlas när förhållandena blir bättre.

Varje familj har sin egen eld och lever invid den snarare än i husen. Det är elden som är hemmet. Husen används att förvara saker i, att ta skydd i vid ett skyfall och ibland att sova i. Efter några veckor på ett ställe blir det svårare att finna mat och bostället flyttas. Det har också hunnit bli lite skräpigt och smutsigt och det är skönt att komma till en ny plats.

När bushfolket flyttar blir lägret för natten

bara grunda gropar i sanden och några tillhörigheter placerade i ett träd, mer symbolen för en boplats än ett faktiskt läger. De gör upp eld, skapar ett rum i landskapet och ett skydd mot mörkret.

Mannen syr en jaktväska av skinnet från en dui-ker-antilop (savanndykare). Att bära mössa är vanligt i Kalahari. Den ger ett skönt skydd mot den brännande solen.

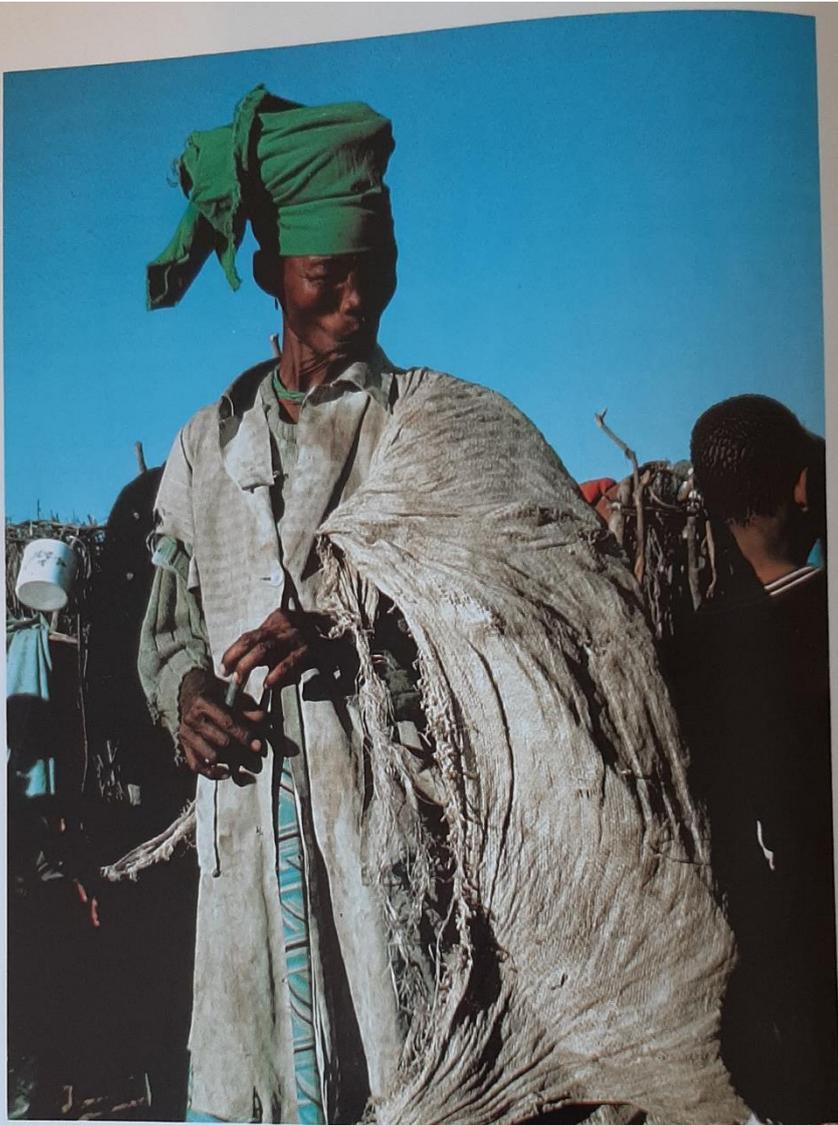
Bushfolket, bushmän, san

Bushfolket lever i södra Afrika. I Botswana är de ungefär 40 000 och i Namibia, Angola och angränsande länder nästan lika många.

De är den äldsta befolkningen i Afrika. Förr levde de över hela södra Afrika och i ett brett stråk upp mot nordost. Nu bor de flesta i Kalahari. Bushfolket och khoee-folken ("hottentotter" eller "khol-khol") bildar en egen språkgrupp, *khoisan*, en av Afrikas fyra språkfamiljer, vars mest karaktäristiska drag är klickljud. (Klickljuden har dock inte markerats i de bushmanord som citeras.)

"Bushmän" är det namn de europeiska invandrarna gav bushfolket. Det var inte så tokigt, för det finns faktiskt en bushmangrupp som själva kallar sig i översättning "folket från törnbuskarnas land". Bushfolket har dock inte själva något sammanfattande namn för de många olika grupper som samlar och jagar i Kalahari. Ett vanligt ord i den vetenskapliga litteraturen är "san", khoee-folkens ord för bushfolket. Men eftersom de ofta använder den termen nedsättande, på samma sätt som nybyggarna använde ordet bushmän, är det inte någon fördel att säga san istället för bushmän.

Däremot skriver vi här gärna bushfolket, när det passar språkligt och innehållsmässigt. Det råder ovanligt stor jämställdhet mellan män och kvinnor hos bushfolket och det kan därför vara lämpligt att använda ett ord som inte framhäver det ena könet framför det andra.

Över kläderna av västerländsk typ bär hon en mantel tillverkad av en överbliven säck från en hjälpsändning. Hon bär den som en traditionell skinnmantel.

Ute i markerna är bostället ibland bara lite kläder och husgeråd upphängda på grenarna till ett skuggande träd. Sovplatsen blir några grunda fördjupningar i sanden. Den gula plastdunken innehöll en gång matolja från Karlshamns AB i Blekinge och kom till Kalahari som del av en nödhjälpsändning. Nu tjänstgör den som vattenbehållare.

Kort livslängd trots en väl sammansatt kost

I den nordvästra delen av Kalahari lever bushfolket främst av den näringsrika *mongongo*-nöten (*Ricinodendron rautanenii*), som går att samla året runt. De är beroende av dem, och uppskattar den mycket. "Varför skulle vi odla, när det finns så många *mongongo*-nötter i världen?" (Lee 1979v).

– Vad är den bästa maten?

– Kött, först och främst kött. Kött med *mongongo* för att få kraft. Sedan honung för att det är sött och så vildapelsiner. De friskar upp. Det är den bästa maten.

De färskaste *mongongo*-nötterna smakar valnöt. De rostar också, eller kokas och tillagas tillsammans med olika blad. Fruktköttet påminner om dadlar.

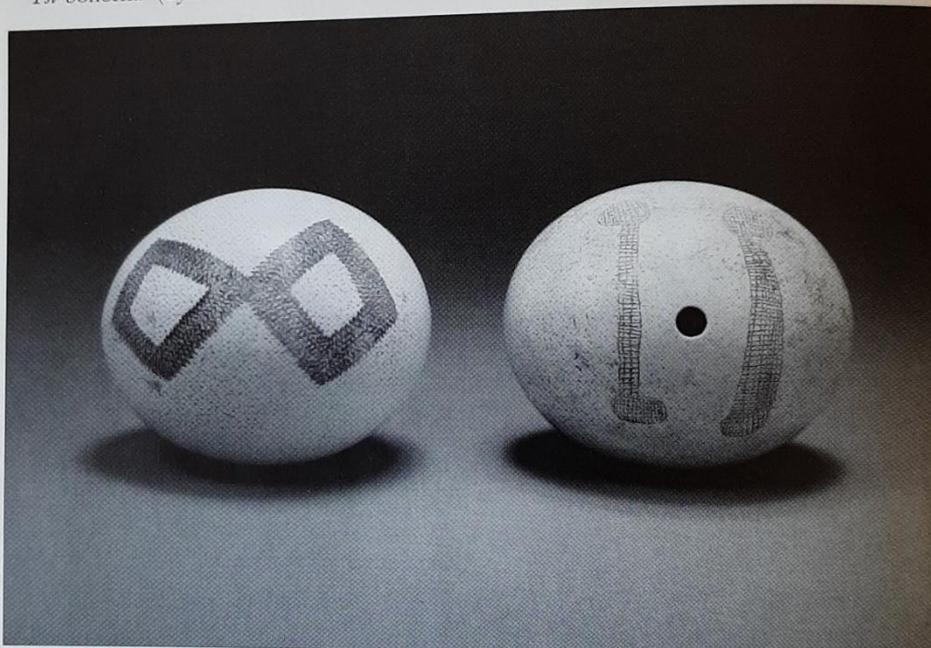
Tsi-bönonorna (*Tylosema esculenta*) tillagas i

glöd och het aska. När de är färdiga rakas de ur elden och knäcks mellan stenar. De är goda och lika näringsrika som sojabönor eller jordnötter. Också rötterna äts, antingen kokta eller rostade.

Nötter, frukter, rötter, blad, ägg, kött. Maten är rik på fleromättat fett, fibrer, vitaminer och mineraler. Under vissa perioder av året får bushfolket visserligen i sig för lite kalorier, men går upp igen i vikt när torrsäsongen är genomliden.

Det kan vara mycket ont om mat. Sådana perioder lever man stilla, använder så lite energi som möjligt, svälter sig fram på nödföda. Ogarvade hudar kan rostar över eld och malas till mjöl.

Även om bushfolket ofta äter en väl balanserad kost, och lever ett lugnt vardagsliv, så innebär det inte att deras hälsotillstånd är bra. Hälften av barnen dör innan de blir femton år. Den förväntade livslängden vid 15 års ålder är 55 år.

Strutsäggskalen blir utmärkta vattenbehållare för bushfolket. Det vänstra ägget insamlades på 1980-talet medan det högra har funnits på Folkens Museum-etnografiska sedan 1870-talet.

Innan regnen faller gräver bushfolket ut de torra vattenhålen för att få bort sand och skräp som blåst in, men framförallt för att få undan spillningen efter alla djuren som varit där.

Lägret placeras på någon knapp kilometer från vattenhållet. De delar det med djuren och vill inte störa dem. Kanske kan det också vara välberäknat att låta rovdjuren ostörda nå vattnet under natten.

En historia full av massakerer och övergrepp

Det tycks som ett mirakel att bushfolket finner vatten där inget vatten finns och att de lyckas leva i Kalaharis extrema förhållanden. Det ligger förstås nära till hands att tänka sig att denna suveräna anpassning till miljön uppstått genom århundraden av kringströvande i markerna. Men det är bara en del av sanningen.

Bushfolket levde förr i helt andra – och bättre – områden över hela södra Afrika. Genom århundradena har de haft förbindelser med byborna. Samlarna och jägarna i Kalahari har så långt tillbaka vi kan följa deras historia ingått i hela regionens ekonomiska och politiska liv. På 600- och 700-talen fanns handelsförbindelser mellan kusten och de västra delarna av dagens Botswana. Vid utgrävningar av boplatser från den tiden har man hittat järnredskap och keramik. Det finns fynd av kopparpärlor, kedjor och hängsmycken av järn, liksom cowriesnäckor från kusten och glaspärlor. I boplatser där bushfolk levde för tusen år sedan finns malstenar, förkolnat sorghum och bönor.

Bushfolket har genom århundradena överlevt genom att ta till vara alla möjligheter att försörja sig. De har bytt varor med sina grannar, de har tagit jobb som herdar eller stulit boskap, de har samlat i markerna eller ätit mat från odlade fält. Deras ekonomi har hela tiden förändrats i takt med ekonomiska, politiska och klimatmässiga förändringar i södra Afrika.

De olika produktionssätten i Kalahari har inte varit "rena", isolerade från varandra, i varje fall inte under de senaste 1 500 åren.

En av de allra första beskrivningarna av förföljelser mot bushfolket finns i de dagböcker som fördes av den förste befälhavaren på holländarnas fort i Kap.

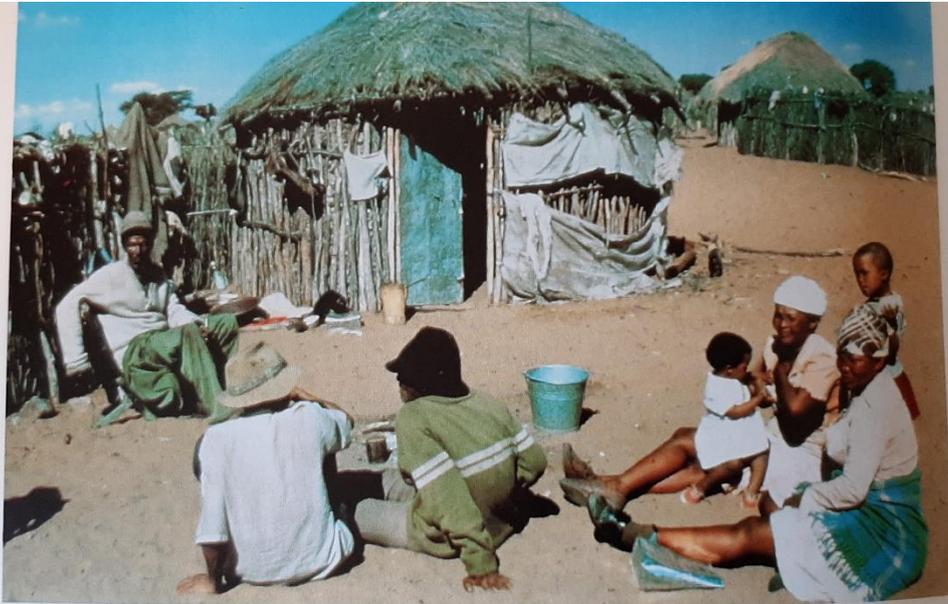
År 1653 berättade tolken för honom om hur bushmännen stjal boskap och att därför boskapsskötarna "förföljde dem så snart ett tillfälle erbjöds och när någon av dem blev fast dödade de honom utan misskund och slängde honom till hundarna" (citerat efter Parkington 1984: 157).

Holländarna hade kommit till Kap i mitten av 1600-talet. De utnyttjade jorden mer intensivt än de afrikanska jordbrukare som redan tidigare hade kommit vandrande norrifrån. Européerna lade beslag på vattenkällorna, de utrotade viltet och deras gårdar kom att sträcka sig över väldiga arealer.

Bushmännen slaktade nybyggarnas boskap för att överleva och de försvarade sina marker. Nybyggarna organiserade sig då i kommandogrupper som letade upp även de mest isolerade boställena och sköt alla som fanns där. I sin tur skar bushmännen av boskapens hälsenor eller spenarna på mjölkornas juver. Snart fanns bara ett besinningslöst hat. Det finns skildringar av hur barn spetsades på pålar, kvinnor våldtogs innan de slogs ihjäl, män marterades till döds av dem som själva sett sina egna plågas till döds efter att ha träffats av bushmännens förgiftade pilar.

Men det var inte bara boerna som utrotade bushfolket som ohyra. I ett reglemente för den engelska poliskåren instrueras patrullerande poliser att skjuta alla vildhundar och bushmän de mötte. Till massakrerna kom epidemierna av mässling och smittkoppor, som invandrarna förde med sig.

Femtio år efter att de vita nybyggarna slagit sig ner i en trakt fanns där inte längre något bushsamhälle kvar (Silberbauer 1981:8). Ett

I de nya centralorterna bor bushfolket i permanenta hus och skaffar sig mycket mer husgeråd än vad de behövde ute i markerna. De umgås med grannar från andra folkgrupper.

därmed från den allmänna politiska utvecklingen i Namibia.

Vems är Kalahari?

Stora delar av Kalahari håller på att förvandlas till ren öken. Det finns starka ekologiska skäl att begränsa boskapsskötseln. Ett viktigt steg i den riktningen togs 1988 när parlamentet i Botswana beslöt att boskapen skulle bort från ett område i centrala Kalahari, stort som Schweiz, som alltsedan landets självständighet hade varit tänkt som marker förbehållna bushfolket och viltlivet. Men, resonerar nu politiker och planerare, om kgalagadi, tawana och andra folk som håller boskap där ska bort, så måste i konsekvensens namn också bushfolket flytta därifrån. De har också getter och ibland även nötkreatur och kan inte ges särskilda privilegier. Bushfolket förlorar därmed det område där det var tänkt att just deras försörjningssätt och samhällsform skulle kunna bestå.

De tvingas lämna de marker där de hade kunnat försörja sig på samlande och jakt för att hamna i nyanlagda samhällen där de blir beroende av nödhjälpsändningar (Hitchcock & Totten 1988:7). Allt medan viltreservatet marknadsförs som "det sista paradiset" för turisterna.

Att man nu försöker skydda viltet är till stor del ett svar på den internationella kritik som myndigheterna har utsatts för alltsedan de på 1970-talet uppförde viltstängsel för att skydda boskapen. De skar av de vilda djurens vandringsvägar och tiotusentals djur har törstat ihjäl längs stängslen.

Det är inte lätt att fatta "rätt" beslut om Kalaharis framtid. Bushfolket kräver sin rätt till de marker där de levde sedan urminnes tider. Botswana vill utnyttja Kalahari för att landet ska få inkomster. Det är också viktigt att en del av Kalahari fredas så att dess speciella växter och djur kan överleva åtminstone på ett ställe och finnas kvar den dag i framtiden när man vill

rehabilitera områden, som nu är på väg att bli öken.

Samtidigt hyser många en gnagande oro för att det inte bara är omsorg om naturen som fått regeringen att skydda området. Man har nämligen funnit diamanter, kol och guld där. (Krasilnikoff 1988:10).

Myndigheterna menar att bushfolket inte kan ges någon särställning. Som alla andra medborgare i landet har de rätt till sjukvård och undervisning liksom katastrofbistånd om det skulle behövas. Men i gengäld måste de lämna sitt bidrag till landets nationalinkomst. Intervjuad i ett svenskt TV-reportage av Lasse Berg och Anders Ribbsjö förklarar industriminister M.P.K. Nwako vad resonemanget får för konsekvenser i Kalahari:

Om man vill utveckla landets djurliv som en stor, värdefull resurs så är det önskvärt att folk flyttar. Det är vanligt överallt i världen att folk förflyttas om det bedöms önskvärt för dem och för landets övriga befolkning. Om de flyttar kan de antagligen leva ett bättre liv än de gjorde tidigare, när de i huvudsak betraktades som ett antropologiskt studieobjekt.

I samma reportage förmedlar också Dobe Sesan bushfolkets syn på det som sker. Han sitter ute i de marker myndigheterna vill att de ska lämna. Han ser ner i sanden och talar koncentrerat och sakta, inifrån en stor smärta:

Vi har bott här sedan begynnelsen. Vi känner inte till något annat liv. Om någon vill hjälpa oss ber vi dem att hjälpa oss att bo kvar här. Om de säger att hjälpen är att vi ska bo någon annanstans, på en plats vi inte känner till, så är det ingen hjälp. Det kan vi bara tolka som att de vill döda oss.

Dobe Sesan vet att i byarna blir bushfolket de svagaste. De får i allmänhet den sämsta platsen att bo på. De blir herdar och lantarbetare med skulor som betalning. De saknar utbildning och

får nöja sig med det som blir över när alla andra fått sitt. Det är det han menar, när han säger att hjälpen att flytta dödar hans folk.

Många väljer samlar- och jägarlivet. De vill något annat än jordbrukarna, dels för att det är deras historia men också för att den försörjningsformen faktiskt är effektivare än åkerbruket, om de bara har tillgång till de marker de behöver.

Bushfolket är alltså inte en rest från en tidigare samhällsform. Deras försörjningssätt förändras hela tiden och är lika samtida som något annat samhälle på vår jord. Skillnaden är bara att omvärlden gör det nästan omöjligt för dem att leva på sina villkor. I Botswana, liksom hos oss, är samhället inriktat mot tillväxt och när den samhällsformen expanderar in i Kalahari ointetgör bushfolkets livsmöjligheter. Det blir inga marker över för dem.

Vad är välstånd?

Livet i Kalahari byggde paradoxalt nog på att det var ont om vatten. Därmed hölls befolkningstrycket nere och exploateringen av Kalahari blev skonsammare. När man nu "utvecklar" Kalahari för det också med sig konsekvenser man inte önskat.

Hundratals växt- och djurarter utrotas när boskapsrancherna tar över stora delar av Kalahari. En mänsklig livsform går under. Sådan är, säger man, utvecklingens gång. Det är den ekonomiska tillväxten som ska ge välstånd.

När bushfolket får mindre livsrum i Kalahari så återspeglar det hur också vår egen livsmiljö begränsas av förgiftat vatten, luftföroreningar och döende skogar. Vi får mindre kontroll över våra liv, även om vi får mer pengar att röra oss med. Det är också vad som händer bushfolket när de flyttar in till de nya centralorterna i Kalahari. De förlorar kontrollen över sina marker precis som samerna i Sverige, som har så svårt att hävda sin gemensamma rätt till land och vatten.

Det folk som för länge sedan rörde sig över hela södra Afrika har inte längre jord och vatten. En bushkvinna berättar:

Jag har ingen mark som är min. Jag är en fågel utan rede. Det smärtar mig; min varelse är inte i ro. Jag vill att Botswanas ledare ska ge oss mark som är vår där vi kan få ro. (Biesele et al. 1989:115).

Det är kärnfrågan. Så länge bushfolket inte har tillräckligt med jord för att kunna försörja sig kommer de att vara beroende av nödhjälpsändningar och av att myndigheterna och andra människor respekterar deras sätt att förstå världen och deras rätt till jord och vatten. Men de körs ut från sina traditionella marker.

Samlar- och jägarlivet är numera bara möjligt för några få. Av de över 70 000 som räknas till bushfolket är det kanske 5 000 som i huvudsak livnar sig på det viset. Boskapen har tagit över och utarmat stora delar av Kalahari och det är ingen tvekan om att många, många fått det mycket sämre under de senaste decennierna.

Att läsa och skriva kan numera vara lika viktig kunskap som att samla och jaga. Bushfolket provar alla möjligheter att klara sig: hantverk, löneanställning, att sälja kött och hudar, ved och hembra, nötter och bär, att skära och sälja gräs, sätta upp stängsel eller täcka tak, ge behandlingar med örtmedicin och läkekräft, gräva dammar, köa för nödhjälpsbidrag... Vad de kan komma på, vad de kan plocka på sig av de resurser Kalahari nu rymmer. Så är det modernerna livet i Kalahari.

Bushfolket försöker överleva genom att vara mångsidiga. Så som de alltid har gjort.

News24

Sport24

Fin24

Channel24

[South Africa](#) [Business](#) [Sport](#) [Video](#) [Podcasts](#) [Entertainment](#) [World](#) [Africa](#) [Voices](#) [Books](#) [City Press](#)

Diamond-rich Botswana facing problems ahead of general elections

10:45 21/10/2019

Diamond-rich Botswana is hailed for its stability, but the southern African nation struggles with income inequality, unemployment and a high rate of HIV.

Ahead of its general election on October 23, here is some background about the landlocked country of 2.2 million people wedged between Namibia, South Africa and Zimbabwe.

Stable since 1966

Formerly a British protectorate, Botswana became an independent democracy in 1966. The Botswana Democratic Party (BDP) has been in power ever since.

The country's first president, Seretse Khama, died in 1980 and his deputy Ketumile Masire took over, going on to entrench democracy and development.

Masire stepped down in 1998 and was replaced by his vice president, Festus Mogae, who oversaw strong growth during his two five-year terms.

He was succeeded by Ian Khama in 2018, a former military chief and son of Botswana's first president. Khama positioned himself as a regional leader, for example calling for the resignation of Zimbabwe's long-ruling president Robert Mugabe.

Khama, accused by opponents of an increasingly authoritarian approach, stepped down in 2018 after the constitutional limit of 10 years in office.

He handed power to his deputy Mokgweetsi Masisi.

Khama then quit the governing BDP party - which was co-founded by his father - in May 2019, citing major differences with his hand-picked successor.

In the run-up to Wednesday's election, Khama backed a small splinter party of BDP dissenters, and even urged voters in some constituencies to vote for the main opposition coalition Umbrella for Democratic Change (UDC).

Running on diamonds

About the size of France, Botswana is one of the world's largest diamond producers. The gems are its main source of income and account for more than three-quarters of total annual exports, according to the African Development Bank.

Since independence, the country has been one of the world's fastest growing economies with business activity expanding by about five percent a year over the past decade, the World Bank said in 2018.

Income inequality is among the highest in the world, the World Bank added, with 16% of the population living in poverty and around 20 percent unemployed.

The economy was hit by a drop in diamond prices in 2009 and record drought in 2015, and has sought to diversify, notably through tourism.

Botswana is rated Africa's second least corrupt country, after the Seychelles, by Transparency International.

Largest elephant population

Much of Botswana is covered by the semi-arid Kalahari desert, home to the indigenous Bushmen people and rich in flora and fauna. It is the second largest desert in Africa after the Sahara.

The Bushmen, also called the San, are hunter-gatherers and have been evicted from ancestral land in the Kalahari, where there are diamond deposits.

With unfenced parks and wide-open spaces, Botswana has Africa's largest elephant population with more than 135 000 - about a third of the continent's total.

Most of the animals are in the Chobe National Park, an important tourist draw.

In May 2019 President Masisi lifted a 2014 ban on elephant hunting however, saying their numbers needed to be controlled.

Aids hotspot

Botswana has the world's third-highest prevalence rate of HIV, with 23% of adults aged between 15 and 49 living with the Aids-causing virus, according to UNAids 2019 data.

The country's average life expectancy plummeted from 62 in 1987 to 48 in 2001, but has since climbed back up to 66. It was the first African nation to offer universal anti-retroviral treatment to fight the disease.

In June 2019 Botswana's High Court decriminalised homosexuality, which had been punishable by a jail term of up to seven years.

E. Populärkulturellt inslag

DISCOVER AFRICA.COM Authentic African Safaris SAFARIS OCH TURER Rekommenderade Resvägar RESMÅL 12 Länder Att Välja Mellan OM OSS Safari Experter info@Discoverafrica.com 165 Recensioner 5/5 Stjärnor KONTAKTA OSS

BOTSWANA SAFARI VÄRFÖR BOTSWANA VÄRT DU SKA GÅ HÖJDPUNKTER NÄR DU SKA GÅ SAFARI-STILAR TYP AV RESENÄR RESERÄD BUDGETERING GRUNDFRÅSER KONTAKTA OSS SAFARIS

Gå med bushmen i Botswana

San bushmen i Kalahari har länge varit föremål för stora intriger och fascination, beundrade av antropologer, forskare, berättare och vardagsresenärer. Tyvärr kan väldigt få bushmän leva samma gamla nomadiska livsstil som deras förfäder gjorde, men vissa delar av dessa traditioner har hållits vid liv genom sin anställning på olika safaristugor. Medan du bor på dessa stugor kan resenärer njuta av pedagogiska bushvandringar, där San elders vidarebefordrar sina färdigheter och kunskaper.

Som de äldsta levande invånarna i Afrika var hemligheten bakom Sans överlevnad deras totala beroende av de naturliga bestämmelserna i landet. För det otränade ögat verkar dock de karga buskarna och gräsmarkerna som omger Makgadikgadi-pannorna allt annat än ett lämpligt skafferi av resurser att leva på. Detta vanliga antagande gör att gå med San en djupt fascinerande upplevelse, en tid att gräva djupt i några av mänsklighetens mest listiga trick för överlevnad. Promenaden är en taktill utforskning, som involverar provsmakning av en mängd olika livsmedel, inklusive bär och eldrostade skalbaggar och demonstrationer i brandtillverkning, dans, jakt och medicintillverkning.